

DAN ZAHAVI

FENOMENOLOGIA
HUSSERLA

Tłumaczenie
Marek Świąch

Wydawnictwo WAM

Kraków 2012

Wprowadzenie

Edmund Husserl urodził się 8 kwietnia 1859 roku w Prostejowie na Morawach (wtedy część Cesarstwa Austriackiego) w rodzinie żydowskiej. W latach 1876-1882 studiował fizykę, matematykę, astronomię oraz filozofię, najpierw w Lipsku a potem w Berlinie i Wiedniu. Pracę doktorską z matematyki obronił w 1882 roku w Wiedniu, gdzie w kolejnych latach uczęszczał na wykłady wybitnego psychologa i filozofa Franza Brentano. W 1886 roku Husserl przeszedł na protestantyzm, a rok później na uniwersytecie w Halle, na którym przez kolejnych czternaście lat zatrudniony był jako *privatdozent*, obronił habilitację o pojęciu liczby. W tym czasie szczególnie interesował się fundamentalnymi problemami epistemologii i teorii nauki. Efektem tych rozmyślań było pierwsze jego wielkie dzieło: *Badania logiczne*, opublikowane w latach 1900-1901. Praca ta sprawiła, że zaproszono go na uniwersytet do Getyngi, gdzie nauczał od 1901 do 1916 roku, najpierw jako profesor nadzwyczajny, a od 1906: zwyczajny. Kolejne wielkie dzieło, które zapowiadało zwrot Husserla w stronę filozofii transcendentalnej, zostało wydane w 1913 roku pod tytułem *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii I* (tomy II i III wydano pośmiertnie). W roku 1916 przeniósł się do Fryburga Bryzgowijskiego, gdzie po neokantyście, Heinrichu Rickercie, objął stanowisko kierownika katedry filozofii. W tych też latach Edyta Stein i Martin Heidegger pracowali jako jego asystenci. Dzięki ich pracy redakcyjnej w 1928 roku opublikowane zostały słynne Husserlowskie: *Wykłady z fenomenologii wewnętrznej świadomości czasu*. Gdy Husserl przeszedł na emeryturę, posadę po nim przejął Heidegger. W ciągu kolejnych lat ukazały się: *Logika formalna i logika transcendentalna* (1929) i *Medytacje kartezjańskie* (1931)¹. Przez ostatnie

¹ Chodzi o francuskie tłumaczenie *Medytacji kartezjańskich*, dokonane przez Lévinasa, Peiffera i Koyrégo. Dzieło napisane w 1929 roku, po niemiecku ukazało się dopiero w roku 1950.

pięć lat swojego życia Husserl był ofiarą antysemickiego ustawodawstwa wprowadzonego przez nazistów po zdobyciu władzy w Niemczech w 1933 roku. W tym roku został usunięty z listy profesorów uniwersytetu, a także – częściowo na skutek działań Heideggera – odmówiono mu dostępu do biblioteki uniwersyteckiej. Pomimo że w latach 30-tych pozostawał odizolowany od niemieckiego środowiska uniwersyteckiego, w 1935 roku otrzymał propozycję wygłoszenia wykładów w Wiedniu i Pradze. Wykłady te tworzyły zrab jego ostatniej wielkiej pracy pt. *Kryzys nauk europejskich i fenomenologia transcendentálna*. Pierwsza jej część ukazała się w jugosłowiańskim periodyku w roku 1936².

Książki, które Husserl sam wydawał, były w większości programowymi wprowadzeniami do fenomenologii, stanowiącymi jedynie znikomą część jego wielkiego dorobku. Miał on nawyk codziennego spisywania własnych myśli, tak więc w momencie swojej śmierci, 27 kwietnia 1938 roku, te tak zwane badawcze manuskrypty (wraz z rękopisami z wykładów oraz dotąd niepublikowanymi pracami) liczyły w sumie jakieś 45 000 stron. Wszystkie manuskrypty, z oczywistych względów, nie były bezpieczne na terytorium Niemiec (prawie cały nakład pierwszego wydania pracy *Erfahrung und Urteil*, pośmiertnie wydanej w Pradze w 1939 roku, został zniszczony przez Niemców). Jednakże wkrótce po śmierci Husserla młody franciszkanin, Hermann Leo Van Breda, zdołał przemycić całość pism Husserla z Niemiec do klasztoru w Belgii. Dzięki temu, jeszcze przed wybuchem II wojny światowej, przy Instytucie Filozofii w Louvain mogło powstać Archiwum Husserla, w którym do dnia dzisiejszego przecho-

² Często określano Husserla jako myśliciela zdecydowanie monologicznego oraz monolitycznego. Prawdopodobnie jest trochę prawdy w tej charakterystyce, ale są też przesłanki wskazujące na cechy przeciwne. Po pierwsze, nie ulega wątpliwości, że dyskusja Husserla z jego dwoma asystentami, Ludwigiem Langrebe i Eugenem Finkiem, miała decydujące znaczenie dla rozwoju ostatniej fazy jego filozofii (por. Fink 1933, Cairns 1976, Bruzina 1989, Zahavi 1994c). Po drugie, publikacja obszernej korespondencji Husserla (w dziesięciu tomach) pokazuje, że w ciągu całego życia utrzymywał kontakty z wieloma czołowymi intelektualistami. Wśród opublikowanej korespondencji można znaleźć listy do Bergsona, Binswängera, Böhlera, Cantora, Cassirera, Diltheya, Fregego, Gurwitscha, Hartshorne'a, Hilberta, Hofmannsthala, Horkheimera, Jaspersa, Koyrégo, Laska, Lévy-Bruhla, Lippsa, Löwitha, Macha, Marcuse'a, Masaryka, Natorpa, Otto, Patočki, Russella, Szestowa, Schütza, Sigwarta, Simmela, Stumpfa, Twardowskiego i Wertheimera.

wywane są jego oryginalne manuskrypty. W czasie zakładania archiwum przystąpiono też do krytycznej edycji dzieł Husserla, rozpoczynając wydawanie tzw. *Husserliana*. Ta krytyczna edycja, jak do tej pory zawierająca 34 tomy [w 2009 roku ukazał się tom 40 – uwaga tłum.], obejmuje nie tylko nową redakcję dzieł, które zostały wydane za życia Husserla, lecz, co ważniejsze, także niepublikowane wcześniej prace, artykuły, wykłady, pisma oraz badawcze manuskrypty³.

*

Dorobek twórczy Husserla jest tak imponujący, że wydaje się to mało prawdopodobne, aby znalazła się choć jedna osoba, która przeczytałaby wszystko, co napisał. Fakt ten nie tylko czyni z projektu badawczego Husserla kwestię otwartą – nigdy wszak nie wiadomo, czy nie ukaże się rękopis, który podważy czyjąś interpretację – lecz także utrudnia próbę napisania wyczerpującego systematycznego opracowania jego myśli. A zatem żadna pojedyncza praca, w szczególności wprowadzenie takich jak to rozmiarów, nie będzie w stanie w całości przedstawić wszystkich aspektów jego filozofii. Mówiąc inaczej, musiałem dokonać wyboru. A teraz może kilka uwag na temat perspektywy, jaką przyjąłem.

Książka nosi tytuł *Fenomenologia Husserla*, gdyż właśnie o rozwoju jego *fenomenologii* zamierzam pisać, a nie o jakimś innym tradycyjnie omawianym wycinku jego filozofii, takim na przykład jak ontologia formalna czy esencjalizm.

Wprowadzenie dzieli się na trzy podstawowe części, łącząc w dużym stopniu systematyczną i chronologiczną perspektywę. Śledzę z grubsza rozwój filozofii Husserla, wychodząc od wczesnych analiz dotyczących logiki i intencjonalności poprzez jego dojrzałe filozoficzne analizy transcendentale redukcji i konstytucji, a kończąc na późnych analizach intersubiektywności i świata życia.

Pierwsza część skupia się na wczesnej teorii intencjonalności Husserla. Po pierwsze jest to naturalny wybór, gdyż Husserlowskie opisy przedmiotowego odniesienia świadomości należą do najważniejszych i najbardziej inspirujących analiz. Po drugie analiza intencjo-

³ Por. wstęp Van Bredy do 1 tomu „Husserlianów” oraz Van Breda 1959.

nalności stanowi odpowiedni klucz do myśli Husserla w ogóle. Spórą część jego późniejszych analiz, obojętnie czy będą to szczegółowe analizy różnych konkretnych fenomenów, czy bardziej fundamentalne, transcendentalne rozważania filozoficzne, można postrzegać jako próbę radykalizowania i rozwinięcia wglądów z początkowego okresu jego badań nad intencjonalnością świadomości.

W części drugiej wyjaśniam główne składowe Husserlowskiej filozofii transcendentalnej: dlaczego Husserl uważa, że fenomenologia stanowi rodzaj idealizmu oraz jak powinno się rozumieć powtarzane przez niego twierdzenie, że podmiotowość konstrytuje świat? W kontekście tych pytań przedstawię pojęcia *epoché*, redukcji i konstytucji.

Po przedstawieniu genezy bardziej formalnych i podstawowych pojęć fenomenologii Husserla, w trzeciej i najdłuższej części, skieruję się w stronę kilku jego bardziej konkretnych analiz fenomenologicznych. Te (w większości) późniejsze dociekania na temat ciała, czasu i intersubiektywności nie powinny być rozumiane jako analizy, w których po prostu stosuje on ustalone wcześniej fenomenologiczne zasady. Po lekturze książki, mam nadzieję, stanie się oczywiste, że Husserlowskie analizy tych konkretnych zagadnień prowadziły do ciągłych rewizji podstawowych zasad fenomenologii.

*

W swojej prezentacji będę opierał się na dziełach, które Husserl sam opublikował, na tekstach, które są sukcesywnie wydawane w serii „Husserliana”, jak również na wielu wciąż niewydanych manuskryptach. Pomimo że książka w zamierzeniu ma być wprowadzeniem do fenomenologii Husserla, jest ona czymś więcej aniżeli tylko przedstawieniem uznanej interpretacji jego filozofii. Będę także odwoływał się do wyników swoich własnych badań.

Decyzja o sięganiu do naukowych rękopisów Husserla tam, gdzie jest to konieczne, wymaga odparcia pewnego rozpowszechnionego zarzutu metodologicznego. Niektórzy (krytyczni) uczniowie Husserla, na przykład Paul Ricoeur, bronili poglądu, że każda interpretacja powinna być niemal w całości oparta na pismach opublikowanych

przez samego Husserla⁴. Dowodzili oni, że problematyczne jest odwoływanie się do rękopisów nie wydanych książek czy manuskryptów, których Husserl nie dopuszczał do druku, a nawet że mógł on pisać jedynie do szuflady. Teksty, które tworzył, aby poprzez sam proces pisania uzyskać jakiś naukowy wgląd (Hua 13/xviii-xix), mogły zostać odrzucone, właśnie dlatego że był z nich niezadowolony⁵. Jeśli przyrzeć się bliżej wyjaśnieniom Husserlowskiej metody pracy oraz planom wydawniczym, jakich dostarcza Iso Kern w swoim wprowadzeniu do trzech tomów dotyczących intersubiektywności (por. Hua 14/xx), widać jasno, że związek pomiędzy manuskryptami a tekstami opublikowanymi staje się o wiele bardziej złożony.

Po pierwsze, Husserl pracował nad wieloma ze swoich późniejszych naukowych manuskryptów z zamierzeniem napisania ostatecznej wersji systematycznej prezentacji własnej filozofii, prezentacji, która nigdy nie doczekała się definitywnej formy – i to nie dlatego że był on niezadowolony z treści manuskryptów, lecz dlatego że pogrążał się w drobiazgowej analizie (Hua 15/xvi, lxi).

⁴ Por. Ricoeur 2008, 36.

⁵ Przypisy do wydań serii „Husserliana” zawierają numer tomu oraz poprzedzony ukośnikiem numer strony. W przypadku, gdy istnieje wydanie angielskie, posługuję się innymi konwencjami. Jeżeli w tłumaczeniu zaznaczono na marginesie numerację stron „Husserlianów”, podawane są tylko numery stron niemieckich. Tam gdzie w tłumaczeniach angielskich umieszczone na marginesach numery stron odnoszą się do innych wydań lub brak dodatkowej numeracji, bezpośrednio po cytowanych stronach „Husserlianów” dodaję w nawiasie kwadratowym numer odpowiedniej strony angielskiej, na przykład: 18/87 [109-110], 6/154-5 [152] (ta sama zasada obowiązuje, gdy cytuję innych niż Husserl autorów, a więc Heideggera, Finka, Merleau-Ponty’ego itd.). Z reguły wykorzystuję standardowe angielskie tłumaczenia prac Husserla. Gdy nie ma żadnego dostępnego, podaję swoje własne (korzystając z pomocy wielu moich kolegów). We wszystkich przypadkach, kiedy cytowane są niepublikowane rękopisy Husserla, oryginalny tekst niemiecki znajduje się w przypisach. W oznaczeniu rękopisów ostatnia liczba dotyczy zawsze oryginalnej strony stenogramu. [Analogicznie do przyjętej przez autora konwencji, wtedy gdy istnieje dostępne polskie tłumaczenie cytatu z Husserla, w nawiasach kwadratowych podajemy polską stronę. Ponieważ podstawą polskich przekładów Husserla, w większości, nie jest edycja „Husserlianów”, dlatego też, postępując według innej zasady niż autor, nie czynimy wyjątków i w przypisach zamieszczamy numerację polskich stron nawet tam, gdzie na marginesach polskiego tłumaczenia zamieszczono dodatkową niemiecką numerację stron „Husserlianów”. Dla większej przejrzystości pomijamy wtedy przypis do angielskiego tłumaczenia, jeśli jest takowy, a pozostawiamy informację dotyczącą oryginalnego źródła niemieckiego. W przypadku pozostałych autorów podajemy jedynie strony istniejącego polskiego tłumaczenia – uwaga tłum.].

Po drugie, i co ważniejsze, z powodu powracających problemów z ukończeniem owego systematycznego i wyczerpującego dzieła Husserl chwilami całkiem otwarcie pracował z myślą o swoim *Nachlaß* (por. Hua 14/XIX, 15/LXII, LXVII-III). W związku z tym często napomykał, że najważniejszą część jego pism można znaleźć w rękopisach. Na przykład w liście do Adolfa Grimme'a z 5 kwietnia 1931 roku nadmienia: „Naprawdę największa, i jak mi nie mam, najważniejsza część mojego dorobku życia spoczywa w rękopisach, niezbyt poręcznych z powodu ich objętości” (Hua 15/LXVI; por. 14/XIX).

Wreszcie także, możliwe jest podejście systematyczne. Jeżeli jakieś niepublikowane analizy Husserla są lepiej opracowane i bardziej przekonujące niż te znajdujące się w wydanych dziełach, to wydaje się, że nie ma żadnych filozoficznych powodów (lecz tylko filologiczne), by ograniczać się jedynie do tych drugich.